

Nurlana Bağirova
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti
sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, baş müəllim
E-mail: nurlana.baghirova@admiu.edu.az

QARABAĞIN MEMARLIQ ABİDƏLƏRİ ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEVİN MƏDƏNİYYƏT KONSEPSİYASININ TƏRKİB HİSSƏSİ KİMİ

Xülasə: Məruzədə Qarabağın memarlıq abidələri ulu öndər Heydər Əliyevin mədəniyyət konsepsiyası kontekstində araşdırılır. Xalqın milli sərvəti olan bu maddi-mədəniyyət abidələrinin mədəni irsimizdəki əhəmiyyəti təhlilə cəlb olunur. Qarabağın bütünlüklə tarixini, maddi-mənəvi sərvətlərini özündə minilliklər boyu qoruyub saxlayan tariximizin, mədəniyyət və mənəviyyət abidələrimizin yenidən bərpasının vacibliyi əsaslandırılır. Milli-mədəni irsimizi mahiyyətə yeni inkişaf mərhələsinə yüksəldən, ümummilli liderimizin hakimiyyəti dövründə yaradılmış Qarabağın memarlıq abidələrinin təbliğinin əhəmiyyəti və zəruriliyi göstərilir.

Açar sözlər: mədəniyyət, memarlıq, mənəvi dəyərlər, muzey, eksponat

Hər bir xalqın mədəni irsi nəinki daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələrini, eyni zamanda tarixə şahidlik edən bütün sənədlərə və milli-mənəvi dəyərlərə aid daşınan abidələri də əhatə edir. Mədəniyyətin nəhəng resursu olan tarix və mədəniyyət abidələri onun mədəni irsinin özəyini təşkil edir. Milli Məclisdə qəbul edilmiş 10 aprel 1998-ci il tarixli “Tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması haqqında” Qanunda göstərilir: “Tarix və mədəniyyət abidələri arxeoloji və memarlıq obyektləri, etnoqrafik, numizmatik, epigrafik, antropoloji materiallar, tarixi hadisə və şəxsiyyətlərlə bağlı olan bina, xatirə yerləri, əşyalar, xalqın dini əqidəsi ilə bağlı dəyərlərdir” [1, s.12]. Deməli, mədəni irs, mədəni dəyər, tarix və mədəniyyət abidəsi biri-birindən fərqli fenomenlərdir.

Sadalanan anlayışların fərqli xüsusiyyətlərində mühafizəçilik amili əsas rol oynayır. Mühafizəçilik, mədəni irs obyektinin dəyərliyi arqumentindən çıxış edərək, məhz həmin obyekt üçün xüsusi mühafizə rejimini müəyyən edir. Bu isə öz növbəsində həmin obyektin “tarix və mədəniyyət abidəsi” adlı hüquqi statusda tanınmasını təmin edir. Hüquqi sənədlərdə tarix və mədəniyyət abidələrinin növləri arxeoloji, memarlıq, tarix, sənədli, incəsənət, qoruqlar, abidələrin mühafizə zonası kimi müəyyən olunmuşdur. Bu araşdırmada tədqiqat obyektini olan bu növlərdən mühüm əhəmiyyətə malik memarlıq abidələrinin muzeyşünaslıq aspektində sistemli təhlilinə üstünlük verildiyindən və Heydər Əliyevin mədəniyyət konsepsiyasında Qarabağın memarlıq abidələrinin yeri, əhəmiyyəti və təbliği məsələlərinə həsr olunduğundan mühüm aktualıq kəsb edir.

Ötən yüzilliyin 70-80-ci illəri Azərbaycanın ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi və mədəni inkişafında özünəməxsus və spesifik xüsusiyyətləri ilə səciyyələnən bir tarixi zaman kəsiyidir. Ümummilli lider Heydər Əliyevin müdrik rəhbərliyi, həyata keçirdiyi düşünülmüş, məqsədyönlü tədbirləri hesabına 1969-1982-ci illər Azərbaycanın intibah dövrü kimi tarixə çevrilmişdir. “Sovet dövründə Ulu öndərin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi zamanda Qarabağa çox böyük diqqət və qayğı göstərmiş, eləcə də erməni iddiaları hər zaman iflasa uğramışdır” [2, s.37]. Hər şeydən əvvəl, Qarabağ tarixini, mədəniyyətini, incəsənətini, iqtisadi inkişafını mükəmməl bilən ümummilli liderimiz Qarabağın incisi Şuşanı abadlaşdırmaq, tarixi abidələri qoruyub saxlamaq və böyük bir muzeyə çevirmək üçün əhəmiyyətli işlər görmüşdür.

Azərbaycanın qədim mədəniyyət mərkəzi kimi Şuşa şəhərinin tarixi keçmişini yaxşı bilən Heydər Əliyev şəhərə çox böyük qayğı göstərərək onun inkişafına çalışmışdır. Eyni zamanda, ulu öndər Şuşanı adi bir şəhər deyil, zəngin tarixi abidə, Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıq rəmzi kimi qiymətləndirmişdir. Şəhərdəki “Qala divarları”nın və “Gəncə qapısı”nın bərpasına təkcə 1975-ci ildə 25 min manat (rubl) vəsait xərclənmişdir. Azərbaycanın mədəniyyət, incəsənət və elm xadimlərinin, o cümlədən XIX əsrin görkəmli ədibi Qasım bəy Zakirin məzarı qaydaya salınmışdır.

Heydər Əliyev və mədəniyyət siyasəti

Şuşa şəhərində Azərbaycan xalqının tarixi abidələrinin qorunmasına qayğı göstərilməsi barədə xüsusi göstəriş verən ümummilli lider eyni zamanda, Şuşada aparılan tikinti-quruculuq işləri ilə də yaxından marqlanmışdır. Azərbaycan poeziyasının klassikləri Molla Pənah Vəqifin və Xurşidbanu Natəvanın yaşayıb yaratdığı yerlərlə tanış olmuşdur. Şuşa rayonunun rəhbərləri ilə keçirdiyi görüşdə Heydər Əliyev tövsiyə edərək bildirmişdir ki, Şuşa abidələr şəhəridir. Diyarın zəngin tarixi ilə bağlı olan hər şeyi qorumaq, qədim tikintiləri bərpa etmək lazımdır. Məhz onun bilavasitə söyləri nəticəsində, az sonra Şuşa şəhərini tarix-memarlıq qoruğu elan edən qərar qəbul olunmuşdur.

Həmin illərdə Ulu öndərin Qarabağa göstərdiyi diqqət və qayğı daha da artmış və geniş quruculuq işləri vüsət almışdır. Belə ki, görkəmli Azərbaycan şairi Molla Pənah Vəqifin məzarı üstündə 1980-1981-ci illərdə abidə, məqbərə tikilmiş və 1982-ci il yanvarın 14-də yağan güclü qarın altında, soyuqda Heydər Əliyev Şuşada şairin məqbərəsini böyük təntənə ilə açmışdır. Onun M.P.Vəqifə bu münasibəti bir tərəfdən, milli ədəbiyyata sevgisindən irəli gəlirdisə, digər tərəfdən, diyarın tarixini, əhalisinin etnik mənsubiyyətini bir daha göstərməklə bağlı olmuşdur. Əslində bu məqbərə, eyni zamanda gözəl memarlıq abidəsi idi. Ümummilli lider abidənin tikintisini böyük, əlamətdar hadisə hesab etmişdir. Ona görə də, açılışa gedərkən yanında elm, mədəniyyət və incəsənət adamlarının böyük bir qrupunu da aparmışdır. Bu addımı ilə o, ziyalıları Qarabağa xüsusi diqqət yetirməyə istiqamətləndirmiş, bölgəyə tez-tez səfərə gəlmələrini tövsiyə etmişdir.

Bununla yanaşı, səfər zamanı Heydər Əliyev Şuşada Poeziya evini açaraq, Vəqif poeziya günlərində iştirak etmişdir. Ulu öndər Üzeyir bəy Hacıbəyovun və Bülbülün Şuşadakı ev-muzeylərindəki eksponatlarla tanış olmuş və onların qorunmasına dair tövsiyələrini vermişdir. “Bu tarixi səfər zamanı Şuşadakı abidələrin bərpa işləri ilə marqlanan Heydər Əliyev müvafiq göstərişlər verərək işlərin davam etdirilməsinə dair bir sıra təkliflərini də söyləmişdir” [3, s.28]. Ümummilli liderin eyni zamanda Şuşa məscidinə getməsi bir tərəfdən, onun dini dəyərlərə olan ehtiramının və dərin bağlılığının göstəricisi idisə, digər tərəfdən, azərbaycanlı əhalinin milli və dini dəyərlərə sahib çıxmalarının vacibliyinə olan nümunə olmuşdur.

Heydər Əliyevin göstərişi ilə Qarabağda, xüsusilə Şuşada yaşamış digər elm və mədəniyyət xadimlərinin də xatirəsi əbədləşdirilmişdir. 1982-ci il avqustun 2-də Şuşada şairə Xurşidbanu Natəvana abidə qoyulmuşdur. Nəticədə, məhz Ulu öndərin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi illərdə Şuşa şəhərinin və Qarabağın azərbaycanlılar yaşayan digər məntəqələrinin siması əsaslı şəkildə dəyişmiş, yeni iş yerləri açılmış, yerli əhalinin milli ruhu daha da yüksəlmişdir. Bundan əlavə, ümummilli liderin göstərişi ilə Xankəndində Pedaqoji İnstitutun açılması, orada Azərbaycan bölməsinin yaradılması ilə azərbaycanlı ziyalıların daimi işlə təmin olunması, Qarabağda yeni elmi-mədəni mühitin formalaşmasına, yerli əhalinin ali təhsil almasına və doğma yerlərə daha sıx bağlanmasına əlverişli şərait yaratmışdır.

Beləliklə, erməni əsirliyindən azad edilmiş və ulu öndərimiz Heydər Əliyevin mədəniyyət konsepsiyasında mühüm yer tutan Qarabağın milli-mədəni dəyərləri müasir dövrdə Azərbaycanın tarixi-mədəni irs potensialının əsası kimi gənc nəslin diqqətinə çatdırılmalıdır. Bu sahədə İnternetdən, müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından və innovativ həllərdən istifadə olunması üçün muzeylərdə müvafiq tədbirlərin görülməsi zəruridir. Özünəməxsus milli-mənəvi dəyərlərimizi sivilizasiyanın ilkin mərhələsindən müasir dövrdəki mühafizə edən Qarabağın mədəni-tarixi və memarlıq abidələrinin respublikamızda və xaricdə geniş miqyasda təbliği istiqamətində görülən işlər gücləndirilməlidir. Tövsiyə edirik ki, bu abidələrlə bağlı aparılmış tədqiqatların nəticələrini özündə əks etdirən nəşrlər, foto-albomlar əcnəbi dillərə tərcümə olunsun, rəqəmsal variantları virtual mühitdə yerləşdirilərək geniş oxucu auditoriyasına çatdırılsın.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Qarabağlı R. Qarabağın memarlıq irsi. Monoqrafiya / R.Qarabağlı; elmi red. Ə.Salamzadə. – Bakı: Gənclik, – 2021. – 352 s.
2. Məmmədov S. Qarabağ: mif və həqiqət. Dərs vəsaiti / S.Məmmədov, T.Məmmədov; elmi məsl. N.Tağısoy; red.: Y.Alxasov, İ.Quliyev. – Bakı: Təhsil, – 2022. – 480 s.
3. Məsud A. Qarabağın incisi Şuşa / A.Məsud; arxiv materiallarının topl. üzrə məsul H.Nərimanoğlu; red. Y.Əliyev. – Bakı: Azərbaycan Dövlət Tərcümə Mərkəzi, – 2010. – 164 s.

Nurlana Baghirova

**ARCHITECTURAL MONUMENTS OF KARABAKH AS A PART OF THE CULTURAL
CONCEPT OF THE GREAT LEADER HAYDER ALIYEV**

Summary: The article examines the architectural monuments of Karabakh in the context of the great leader Heydar Aliyev's concept of culture. The importance of these material and cultural monuments, which are the national wealth of the people, in our cultural heritage is involved in the analysis. The importance of the restoration of our historical, cultural and spiritual monuments, which have preserved the entire history, material and spiritual wealth of Karabakh for thousands of years, is justified. The importance and necessity of promoting the architectural monuments of Karabakh created during the reign of our national leader, which elevates our national-cultural heritage to a new stage of development, is shown.

Key words: culture, architectura, spiritual values, museum, exhibit